

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРСЬКОЇ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ

У публікації представлені психологічні аспекти проблеми лідерської обдарованості гімназистів. Проаналізовано сучасний стан розвитку проблеми, визначено основні якості та психологічні особливості лідера, які складають лідерську обдарованість. Запропоновано інструментарій для психологічної діагностики лідерської обдарованості школярів. Подано результати емпіричного дослідження лідерської обдарованості учнів гімназії.

Ключові слова: лідерська обдарованість, творчість лідера, діагностика лідерської обдарованості.

Митлош А. В. Психологические особенности лидерской одаренности гимназистов. В публикации проанализировано современное состояние развития проблемы лидерской одаренности гимназистов, определены основные качества и психологические особенности лидера, которые составляют лидерскую одаренность. Предложен инструментарий для психологической диагностики, а также представлены результаты эмпирического исследования лидерской одаренности учащихся гимназии.

Ключевые слова: лидерская одаренность, творчество лидера, диагностика лидерской одаренности.

Mitlosh A. V. Psychological Peculiarities of Leaders' Creativity Among Colledge Students. The publication presents the psychological aspects of school students' aptitude for leadership. The basic qualities and the psychological characteristics of aptitude for leadership are identified. Psychological diagnosis for aptitude for leadership of students is proposed. The results of empirical research of students' aptitude for leadership is presented.

Key words: aptitude for leadership, leader's creativity, aptitude for leadership diagnosis.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасне суспільство ставить нові вимоги до людини, оскільки потребує розвитку її духовного та лідерського потенціалу. Зростає попит на обдаровану особистість, яка нестандартно мислить, наділена сильною волею і високою працездатністю. Аналіз наукової літератури засвідчує, що з усіх видів обдарованості лідерство – найменш досліджений психологічний феномен.

Сьогодні досить продуктивним є науковий підхід, у якому лідерство розглядається як одна з характеристик обдарованості особистості. В. О. Моляко визначає обдарованість як «системне утворення

особистості, що є координатором, регулятором, стимулятором творчої діяльності, сприяє знаходженню таких рішень, які дають можливість людині краще пристосовуватись до світу, оточення, інших людей і до самої себе» [1].

Актуальність теми пояснюється не лише інтересом до неї сучасного суспільства та практичним значенням, а й новизною і для української, і для світової психології. Сьогодні все частіше науковці звертаються до вивчення складних особистісних утворень, одне із яких – лідерська обдарованість. Дослідження вчених у цій галузі є вагомим внеском у психологічну теорію, однак не дають вичерпної відповіді на всі питання, що стосуються особливостей психологічної діагностики лідерської обдарованості у школярів.

Протягом останніх двадцяти років у психологічній науці почали з'являтися праці американських (Д. Гоулман, К. Ебромс, Р. Стернберг, Ф. Хесселблейн), французьких (М. Ке де Врі), російських (І. Бакулін, В. Большаков, О. Матюшкін, Є. Худобіна, О. Яковлева) та українських психологів (В. Татенко), присвячені проблемі лідерської обдарованості. Автори розглядають проблему лідерства як один із видів обдарованості особистості, яка включає поняття «емоційний інтелект», «соціальний інтелект», «креативність», що є провідною детермінантою в досягненні успіху.

Дослідженню соціальної обдарованості, близької до поняття «лідерська обдарованість», присвячені праці О. Власової, емоційного інтелекту – Н. Ковриги. Тісно пов'язані з проблемою лідерської обдарованості такі психологічні конструкти, як соціальний талант (Н. Левітов), емоційна компетентність (М. Ке де Врі), соціальний інтелект (Дж. Гілфорд, Е. Торндайк), організаційні здібності (Л. Уманський).

Лідерською обдарованістю (за В. О. Моляко, А. В. Мітлош) називають вид обдарованості, який характеризується особливим поєднанням якостей, вмінь та психологічних особливостей особистості, що забезпечують вплив, успіх та провідні позиції в системі міжособистісних стосунків, ефективне управління групою, а також творчий підхід до вирішення соціальних проблем. Феномен лідерської обдарованості полягає в провідній випереджаючій ініціативі в конкретній соціальній ситуації або кількох ситуаціях одночасно [1].

На думку В. Большакова, лідерська обдарованість проявляється в умовах спілкування і тому є різновидом приватної, спеціальної обдарованості.

Оскільки лідерська обдарованість є особливого роду обдарованістю, зазначає О. Яковлева [4], для неї справедливі усі ті позиції, які стосуються обдарованості: домінувальна роль внутрішньої мотивації, дослідницька творча активність, що виражається в постановці і вирішенні проблем, можливість досягнення оригінальних рішень, можливість прогнозування і передбачення, здатність до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки. Проте всі загальні положення набувають в лідерській обдарованості особливого наповнення, адже цей вид обдарованості проявляється у сфері суб'єкт-суб'єктних відносин.

Методика та організація дослідження. Методологічною основою розробленої нами програма дослідження лідерської обдарованості є наукові концепції обдарованості та креативності В. О. Моляко, Д. Гоулмана, М. Ке де Врі, Р. Стернберга, О. М. Матюшкіна, Дж. Рензулі та ін. Вибір методів дослідження зумовлювався потребою комплексного охоплення якнайширшого діапазону основних аспектів розвитку лідерського потенціалу.

Отже, детальний науковий аналіз дав нам змогу виокремити основні психологічні особливості особистості лідера, які ми вивчали під час свого дослідження: креативний підхід до вирішення проблем, емоційний інтелект, освіченість, комунікативні та організаторські здібності.

Дослідження вказаних параметрів дозволить нам побудувати психологічний портрет особистості лідера учнівського колективу.

Основними методами нашого дослідження виступили: спостереження, бесіда, інтерв'ю, метод соціометрії за Я. Морено, методика визначення емоційного інтелекту Н. Холла, тест-опитувальник комунікативних та організаторських схильностей, задачі на визначення креативності, експертна оцінка лідерського потенціалу учнів.

Дослідження проводилося протягом 2010/2011 н. р. у Луцькій гімназії № 18. У ньому взяли участь учні VI та VII класів, усього 131 особа, з них 80 дівчат та 51 хлопець. Вік досліджуваних – 11–13 років.

За результатами проведеної соціометрії відібрано 30 учнів, які взяли участь у подальшому дослідженні лідерської обдарованості. Із них 11 хлопців та 19 дівчат.

Для діагностики креативності лідерів обрано метод розв'язання задач, які визначають особливості вирішення опитуваними складних життєвих ситуацій, що є важливим компонентом у структурі лідерської обдарованості особистості.

Критерії (за В. О. Моляко), які визначають наявність творчої діяльності, що реалізує стратегії, проявляються у наявності: певних початкових дій під час засвоєння умов задачі, прийнятті рішення про розуміння умов задачі; організаційних дій із формування проекту й плану, прийнятті рішення про можливу відповідність плану завдання за конкретними ознаками; організованих дій з апробації проекту, прийнятті рішення про прийнятність плану.

Настановлення на творчість – це готовність особистості діяти творчо та оригінально в різноманітних умовах діяльності. Саме прояви стратегіальної організації свідомості та настановлення на творчість – як компонентів обдарованості – через творчість у життєвих ситуаціях ми й досліджували.

Завдання, які ми пропонували, описували *проблемні ситуації*, які вимагали певного розв'язку. Ці задачі розроблено Л. Г. Чорною (інформаційною базою слугували праці М. Вертгеймера «Продуктивне мислення», Д. і Р. Байярд «Ваш неспокійний підліток», П. Д. Зімбардо «Соромливість»). На думку дослідниці, проблемні ситуації є й досить простими, і складними одночасно: простими, бо вони звичайні для повсякденного життя – у таких ситуаціях не раз бували досліджувані, а складними їх для учнів робить вимога розв'язку, знаходження оптимального рішення. Тому запропоновані завдання Л. Г. Чорна називає творчими, тобто такими, що вимагають від особистості нового погляду на ситуацію, а це, у свою чергу, викликає комбінацію елементів власного досвіду (В. О. Моляко), його переоцінку (І. М. Розет).

Приклади завдань

Завдання № 1. «Два хлопчати грали у садку в бадмінтон. Одному було 12 років, а іншому – 10. Вони грали кілька сетів. Молодший був значно слабшим – він програвав усі партії. Той, хто програвав (назвемо його *B*), ставав усе сумнішим. У нього не було жодних шансів. Старший (назвемо його *A*) часто подавав так уміло, що *B* навіть не міг відбити волан. Ситуація для *B* все погіршувалася, і врешті-решт він кинув ракетку, сів на повалене дерево і сказав: «Не буду більше грати». *A* намагався переконати його продовжувати гру. *B* не відповів. *A* сів поряд. Обидва мали досить засмучений вигляд...

А що б ви зробили на місці старшого хлопчика? Змогли б запропонувати щось розумне? Продовжіть історію».

Завдання № 2. Вас запросили в незнайому компанію. Ви прийшли, але відчуваєтеся не досить комфортно. Намагаєтеся з кимось

завести розмову, але вас не слухають уважно, без належної зацікавленості, часто відволікаються на розмову з іншими людьми. Що можна запропонувати, щоб ситуація змінилася й інші із зацікавленістю поставилися до вас?

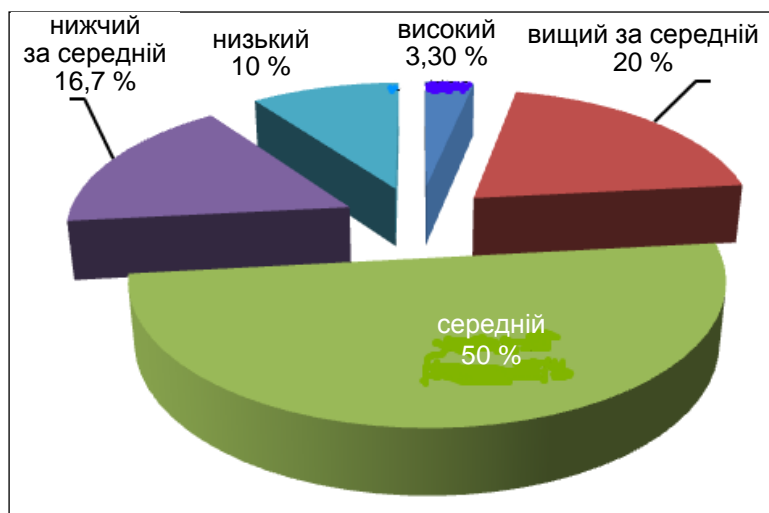
Завдання № 3. Ваш друг дуже сором'язливий. Що б ви йому порадили?

Завдання № 4. Іноді діти довго люблять дивитися телевізор. Їх не цікавлять ні книжки, ні заняття спортом, ні спілкування з друзями. Що б ви порадили батькам у такій ситуації?

Завдання № 5. Син однієї жінки полюбляв пізно приходити додому. Одного разу він з'явився далеко за північ. Він прокрадався до оселі настільки тихо, наскільки це було можливо, бо не хотів, щоб його в котрий раз сварили: «Де ти був? Тебе чекали о десятій вечора... Тепер ти будеш сидіти вдома!» Однак, відкривши входні двері, він з подивом... А як ви думаєте, що сказала або зробила мати на цей раз?

Наступним етапом нашого психологічного дослідження була експертна оцінка лідерського потенціалу учнів за такими критеріями: впевненість у собі, рівень домагань, вміння працювати з колективом, гнучкість мислення, оригінальність мислення, мотивація досягнення успіху, академічна успішність. Експертами виступили класні керівники, вчителі-предметники, батьки та соціальний педагог школи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Результати дослідження емоційного інтелекту показали, що у 3,3 % опитаних високий рівень емоційного інтелекту, у 20 % – вищий за середній. Середній рівень EQ у 50 % учнів, у 3,3 % – нижчий за середній, у решти (10 %) – низький рівень емоційного інтелекту (рис. 1).

Рис. 1. Рівень розвитку емоційного інтелекту досліджуваних

Респонденти, які отримали високі показники за результатами дослідження емоційного інтелекту, мають високий емоційний потенціал: розуміють власні почуття, мають високий рівень самомотивації, розвинену емпатію, вміють розпізнавати емоції інших людей. Ті, у кого низькі показники, не знають себе (своїх емоцій), значно гірше оцінюють інших та часто потрапляють у полон дисфункціональної поведінки. Погано володіють (не вміють керувати взагалі) власними емоціями, що унеможливорює їх використання для досягнення поставленої мети та мотивування інших. Надто сконцентровані на собі, через що їм важко увійти в становище інших людей та бачити навколишній світ очима іншого. Розподіл показників розвитку за шкалами подано у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл показників за шкалами методики емоційного інтелекту Н. Холла

Рівень	Емоційна обізнаність, %	Управління емоціями, %	Самомотивація, %	Емпатія, %	Допомога іншим, %
високий	20,0	13,30	3,33	10,0	20,00
вищий за середній	13,3	16,70	20,00	10,0	13,30
середній	23,3	23,30	40,00	43,3	33,30
нижчий за середній	20,0	40,00	20,00	16,7	30,00
низький	23,3	6,67	16,70	20,0	3,33

Результати дослідження прояву ситуаційної творчості показали, що у 3,3 % опитаних високий рівень прояву креативності, ще у 20 % – середній рівень прояву ситуаційної креативності, у решти (76,7 %) – низькі показники.

Якщо ж проаналізувати результати виконання досліджуваними кожного завдання (всього ми запропонували два творчих завдання), то тут показники трохи вищі від загальної оцінки.

За виконання першого завдання 20 % респондентів (шість осіб) отримали середні показники прояву креативності (два бали), ще 30 % (дев'ять осіб) отримали низькі показники прояву креативності (один бал), решта (50 %) отримали нуль балів (досліджувані пропонували дії, які означали ухилення від розв'язання ситуації, були поверхові – тільки б експериментатор відчепився).

За виконання другого завдання 20 % досліджуваних отримали високі показники (три бали), 16,67 % – середні показники, 10 % – низькі показники (один бал), решта респондентів (53,3 %) отримали

нуль балів (табл. 2). Результати виконання другого завдання показали значно вищі результати, ніж результати, отримані респондентами за перше завдання (табл. 3).

Таблиця 2

Результати дослідження ситуаційної творчості (завдання 1)

Рівень Стать	(0 балів)	Низький (один бал)	Середній (два бали)	Високий (три бали)	Усього
хлопці	45,45 %	45,45 %	9,09 %	0 %	100 %
	5 осіб	5 осіб	1 особа		11 осіб
	33,3 %	55,5 %	16,7 %		36,7 %
дівчата	52,63 %	21,05 %	26,3 %	0 %	100 %
	10 осіб	4 особи	5 осіб		19 осіб
	67,7 %	45,5 %	83,3 %		63,3 %
усього	50 %	30 %	20 %	0 %	30 осіб
	15 осіб	9 осіб	6 осіб		
	100 %	100 %	100 %		

Із табл. 2 видно, що прослідковується деяка нерівномірність у гендерному розподілі результатів. Дівчатка демонструють вищі показники за результатами виконання завдання (середні показники отримали 26,3 % дівчат та 9,09 % хлопчиків), проте оцінки «нуль балів» більше у дівчаток, ніж у хлопчиків. Найвищу оцінку (три бали) не отримав жоден респондент.

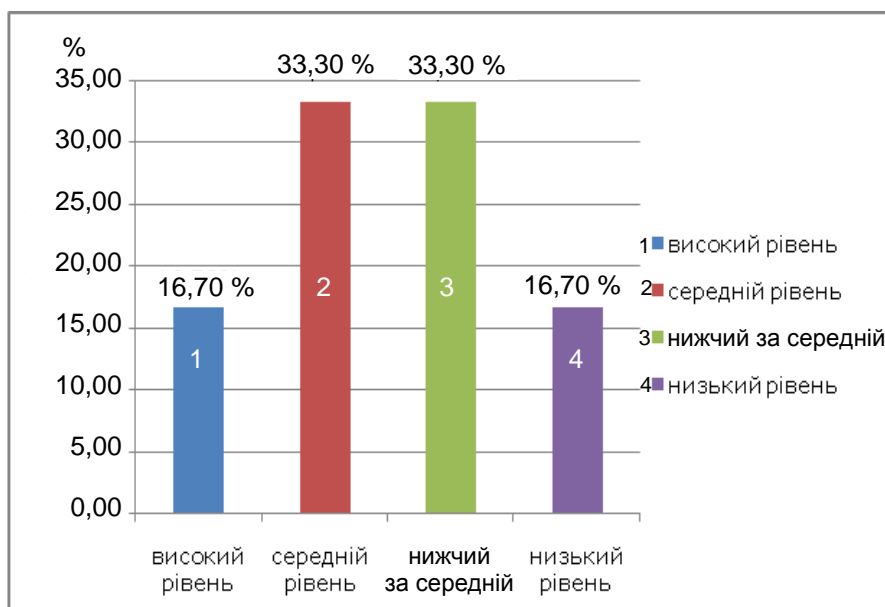
Результати, подані в табл. 3, також указують на гендерні відмінності у виконанні творчого завдання, жінки демонструють трохи вищі показники прояву креативності.

Таблиця 3

Результати дослідження ситуаційної творчості (завдання 2)

Рівень Стать	(0 балів)	Низький (один бал)	Середній (два бали)	Високий (три бали)	Усього
хлопці	63,6 %	9,09 %	9,09 %	18,1 %	100 %
	7 осіб	1 особа	1 особа	2 особи	11 осіб
	43,7 %	33,3 %	20 %	33,3 %	36,7 %
дівчата	47,4 %	10,5 %	21,05 %	21,05 %	100 %
	9 осіб	2 особи	4 особи	4 особи	19 осіб
	56,3 %	66,7 %	80 %	67,7 %	63,3 %
усього	53,3 %	10 %	16,7 %	20 %	30 осіб
	16 осіб	3 особи	5 осіб	6 осіб	
	100 %	100 %	100 %	100 %	

За результатами дослідження комунікативних та організаторських здібностей ми розподілили респондентів на кілька умовних груп. За рівнем розвитку комунікативних здібностей – на чотири групи (рис. 2), за рівнем розвитку організаторських здібностей – на дві групи.

Рис. 2. Рівень розвитку комунікативних здібностей досліджуваних

Комунікативні здібності. До першої групи увійшли досліджувані з високим рівнем розвитку комунікативних здібностей (16,7 %). Ці учні швидко знаходять друзів, не розгублюються у новій обстановці, постійно прагнуть розширити коло своїх знайомих, займаються суспільною діяльністю, допомагають близьким друзям, проявляють ініціативу у спілкуванні, усе це вони роблять без примусу, згідно із внутрішніми спрямуваннями.

До другої групи увійшли учні із середнім рівнем прояву комунікативних здібностей (33,3 %). Вони прагнуть контактів із людьми, не обмежують коло своїх знайомств, наполягають на власній думці, хоча потенціал їхніх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Ця група опитуваних потребує подальшої серйозної і планомірної виховної роботи з формування й розвитку комунікативних здібностей. До третьої групи увійшли респонденти, які отримали показники нижчі за середній рівень розвитку комунікативних здібностей (33,3 %). Ці учні не прагнуть до спілкування, почуваються скуто в новій компанії, у колективі, вважають за краще проводити час наодинці, обмежують

свої знайомства, мають труднощі у встановленні контактів із людьми і під час виступу перед аудиторією, важко переживають образи. Четверта група представлена досліджуваними з низьким рівнем розвитку комунікативних здібностей (16,7 %).

Результати дослідження показали гендерні відмінності у розвитку цих здібностей. Дівчата демонструють вищі показники комунікативних здібностей.

Організаторські здібності. За рівнем розвитку організаторських здібностей ми поділили респондентів на дві групи. Високих показників у досліджуваних не виявлено. До першої групи увійшли учні з рівнем розвитку організаторських здібностей «нижчий за середній» (23,3 %), до другої групи – досліджувані з низьким рівнем (76,7 %). Опитувані, які увійшли до першої групи, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, у багатьох справах уникають прояву самостійних рішень та ініціативи. Решта досліджуваних (друга група) мають низький рівень розвитку організаторських здібностей. Такі результати за шкалою «організаторські здібності» свідчать про необхідність створення спеціальної програми розвитку цих здібностей у респондентів.

Результати експертної оцінки показали, що в 56,7 % досліджуваних висока мотивація, у 36,7 % – середній рівень, у решти – низький. Високий рівень домагань виявлено у 53,3 % учнів, середній у 43,3 %, низький у 6,7 % респондентів. Третина досліджуваних (33,3 %) уміють працювати з колективом (експерти вказали на високий рівень розвитку), у 53,3 % опитуваних високий рівень домагань. Високий рівень розвитку гнучкості мислення та оригінальності мислення у 63,3 % та 66,7 % учнів відповідно.

Кореляційний аналіз отриманих результатів дослідження лідерської обдарованості учнів засвідчив, що існує позитивний кореляційний зв'язок між успішністю виконання творчих завдань та емоційною обізнаністю ($r \approx 0,38$), рівнем домагань та статтю ($r \approx 0,50$), мотивацією та статтю ($r \approx 0,46$), академічною успішністю та рівнем виконання творчих завдань ($r \approx 0,54$), між рівнем домагань та мотивацією ($r \approx 0,92$), мотивацією та оригінальністю мислення ($r \approx 0,54$), гнучкістю мислення та оригінальністю мислення ($r \approx 0,50$), академічною успішністю та мотивацією ($r \approx -0,90$), оригінальністю мислення та

академічною успішністю ($r \approx -0,61$), рівнем домагань та академічною успішністю ($r \approx -0,82$).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати дослідження можна застосовувати для подальшого розвитку лідерської обдарованості учнів за допомогою спеціальних тренінгових методів.

Перспективи нашого дослідження пов'язані з розробкою тренінгу лідерської обдарованості для тих учнів, які за результатами нашого психологічного дослідження отримали низькі показники (емоційного інтелекту, креативності, комунікативних здібностей, мотивації, рівня домагань, впевненості у собі, вміння працювати у команді, гнучкості та оригінальності мислення); у вивченні психологічних чинників розвитку лідерської обдарованості.

Література

1. Мітлош А. В. Психологічні особливості творчої діяльності лідера / А. В. Мітлош // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 137–142.
2. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. – К. : Освіта України, 2008. – 702 с.
3. Чорна Л. Г. Обдарованість і творчість у житєвих ситуаціях: теорія і практика їх взаємодії / Л. Г. Чорна // Практична та соціальна робота. – 2003. – № 9–10. – С. 87–91.
4. Яковлева Е. Л. Развитие творческого потенциала личности школьника / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 28–34.